

УДК 342.1:342.7

Карпінський Борис Андрійович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Karpinsky Borys

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Public Administration and Business Management
Ivan Franko National University of Lviv*

ORCID: 0000-0001-5996-7724

Карпінська Олена Борисівна

*кандидат юридичних наук, адвокат
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Karpinska Olena

*PhD in Law, Lawyer
Ivan Franko National University of Lviv*

ORCID: 0000-0001-7698-8404

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-5-9861

ЯВИЩЕ ПРАВОВОЇ БАЙДУЖОСТІ У СУСПІЛЬНОМУ ПРОСТОРІ: АПАРАТ Й НАПРЯМИ РОЗГЛЯДУ З ПОЗИЦІЇ ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПАТРІОТИЗМУ НАЦІЇ

THE PHENOMENON OF LEGAL INDIFFERENCE IN THE SOCIAL SPACE: APPARATUS AND DIRECTIONS OF CONSIDERATION FROM THE POSITION OF STATE-CREATING PATRIOTISM OF NATION

Анотація. Вперше синтезовано й обґрунтовано, що явище правової байдужості пов'язується з відсутністю будь-якого інтересу, уваги або відповідальності щодо врахування наявних правових положень чи норм у конкретному контексті діяльності людини (людей) в суспільному просторі, обумовлюючи тим ігнорування традиційними загальнолюдськими цінностями, зниження ефективності механізму формування і функціонування державотворення та обмежуючи прояв мотивної стабільності людських (чи колективних) взаємовідносин.

Запропоновано та розроблено інструментарний апарат щодо інтегральної оцінки рівня прояву явища правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації на основі врахування конституційних принципів, основних законів, правових норм й прав громадян та їх безпосередньої участі у громадянському житті. Підкреслено, що оцінювальні методи доцільно комбінувати для отримання комплексної картини рівня прояву правової байдужості. Синтезовано гіпотезу: прояв явища правової байдужості у суспільному просторі володіє накопичувальним ефектом у динаміці, порівняно із людським співпереживанням чи відповідальністю один за одного та які можуть поступово трансформуватись у дане явище за часово-тривалого проміжку чи розгляду територіально віддаленого об'єкта спостереження.

Обґрунтовано, що відкриття даного явища має широкий спектр прояву у різних наукових напрямках соціально-гуманітарного спрямування (право, державотворення, економіка, філософія, психологія, соціологія, освіта, військова справа, дипломатія, медицина, історія, управління тощо), які стосуються поведінки людей та прийняття ними рішень у конкретних ситуаціях.

Підкреслено, що фундаментальна проблематика прояву явища правової байдужості має цілеспрямовано розглядатись як у законодавчому полі України, так і міжнародному праві. Наголошено, що увага до явища правової байдужості, окрім чисто раціональних правових аспектів, має й прагматичну сторону, тобто конкретний фінансовий вимір. Так,

зміна лише на 1% рівня тіньової економіки світу, через цілеспрямоване обмеження й уникнення прояву явища правової байдужості, додатково дозволить отримати до 100 млрд. доларів США податкових надходжень у бюджети держав.

Ключові слова: право, апарат, інструментарій, явище правової байдужості, суспільний простір, державотворчий патріотизм нації, громадяни, податки, механізм, відповідальність.

Summary. For the first time, it was synthesized and substantiated that the phenomenon of legal indifference is associated with the lack of any interest, attention or responsibility in taking into account the existing legal provisions or norms in the specific context of the activity of a person (people) in the public space, thus causing the ignoring of traditional universal values, a decrease in efficiency the mechanism of formation and functioning of state formation and limiting the manifestation of the motivational stability of human (or collective) relationships.

An instrumental apparatus was proposed and developed for the integral assessment of the level of manifestation of the phenomenon of legal indifference from the standpoint of state-creating patriotism of nation based on taking into account constitutional principles, basic laws, legal norms and rights of citizens and their direct participation in civil life. It is emphasized that it is advisable to combine assessment methods to obtain a comprehensive picture of the level of manifestation of legal indifference. A hypothesis was synthesized: the manifestation of the phenomenon of legal indifference in the public space has a cumulative effect in dynamics, compared to human empathy or responsibility for one another, which can gradually transform into this phenomenon over a long period of time or consideration of a territorially distant object of observation.

It is substantiated that the discovery of this phenomenon has a wide range of manifestations in various scientific areas of social and humanitarian direction (law, state-creating, economics, philosophy, psychology, sociology, education, military affairs, diplomacy, medicine, history, management, etc.) that relate to the behavior of people and their decision-making in specific situations.

It is emphasized that the fundamental problem of the manifestation of the phenomenon of legal indifference should be purposefully considered both in the legislative field of Ukraine and international law. It is emphasized that attention to the phenomenon of law-wing indifference, in addition to purely rational legal aspects, also has a pragmatic side, that is, a specific financial dimension. Thus, a change of only 1% of the level of the shadow economy of the world, due to purposeful limitation and avoidance of the manifestation of the phenomenon of legal indifference, will additionally allow to receive up to 100 billion US dollars in tax revenues for state budgets.

Key words: law, apparatus, tools, phenomenon of legal indifference, public space, state-creative patriotism of nation, citizens, taxes, mechanism, responsibility.

Постановка проблеми. Накопичення ознак й прояв байдужості має специфічне значення у формуванні збалансованих правових взаємовідносин між людьми, оскільки через неї (тобто без проведення будь-яких дій), за відповідного динамічного синергізму може проходити розбалансування, а з тим й розмежування традиційних життєвих цінностей спільноти і ймовірної втрати накопичених тисячоліттями загальнолюдських якостей (зокрема, співпереживання чи загроза життю). Практика показує, що в сучасних умовах жорсткої боротьби України з державою-анексором (агресором), байдужість (прикриваючись декларативними намірами чи певною втомою) призводить до затягування виконання зобов'язань та зниження збірних надходжень від конкретних людей і держав.

Не слід нехтувати й тим, що байдужість в еволюційному плані залишається на різних рівнях життєдіяльності людини досить консервативним станом, який змінюється від задіяння мотиву. Властиво тому, виходячи з загрозливих наслідків при її синергічному прояві, явище байдужості має вчасно виявлятися та відчутно нівелюватися. Об'єктивно, цілеспрямований розгляд проблематики прояву байдужості у соціальній системі з врахуванням динамічних умов та логічне залучення її в конкретизацію окремих статей правової науки є доцільним. Зазначимо також, що байдужість

у правовому полі це, на жаль, передумова зміни ціннісних орієнтирів на різних рівнях (включно з міжнародно-інституційними), а з ними й прояв більшого зла [1–7].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В науковій літературі активно дискутуються питання, які стосуються тих чи інших проблемних аспектів розвитку держави чи людини у конституційному просторі. Так, у працях як вітчизняних науковців [1–3, 5–7, 18], так і зарубіжних — R. Bird [9], L. Camera [10], K. Carroll [11], G. Dent [12], D. Doran [14], R. Dubey [14], D. Fox [13], M. Giannakis [14], R. Gropas [8], J. Goodman [15], A. Hirschman [16], S. Huntington [17], P. Iglesias-Rodriguez [8], L. Lopucki [19], A. Masson [20], L. McCoy [21], D. Mee [14], S. Park [22], J. Proctor [23], M. Shariff [20], B. Taylor [24], A. Triandafyllidou [8], W. Weyrauch [19] та ін., представлено правничо-управлінську сутність нестабільності й розвитку світу, цивілізацій й господарчих систем; їх взаємодії, національні відмінності та узгодженість із генеральною стратегією держави; зіткнення і зсуви балансу влади серед цивілізацій; виділено загрози військової агресії з її злочинами проти людяності та геноцидом; охарактеризовано тенденційну зміну конституційної правосвідомості у бік піднесення національної ідеї, ідентичності й гідності українців в умовах

воєнного стану; розглянуто характерні чинники обґрунтування прав людини через концепцію буттєвих прав і свобод людини (як явища, яке виникає та існує незалежно від держави).

Водночас, незважаючи на їх кількісні параметри, так і фундаментальну значущість наукових публікацій, ще не сформовано узагальнено-академічний підхід до комплексного поєднання правового забезпечення і врахування прояву мотивів людей у реальних ситуаціях, зокрема, напрямів й засобів активізації патріотизму громадян в умовах війни. Саме тому реальної пріоритетності набувають підходи, які взаємодоповнюють поєднують право з засадничими положеннями як публічного управління, так і врахуванням конституційно-патріотичних можливостей громадян за структурних трансформацій.

Об'єктивно, що на такі процеси можуть додатково накладатись ще швидкозмінні процеси, зокрема, політико-фінансові кризи чи воєнні дії. Практично, обмеженість результативних наукових праць (з врахуванням сучасних реалій розвитку державотворення) за проблематикою розкриття байдужості через систему права та потреба і обумовили спрямованість цього дослідження.

Метою цієї статті є виділення фундаментальних особливостей явища правової байдужості в суспільному просторі з позиції державотворчого патріотизму нації, розгляд інструментарного апарату його оцінювання та систематизація напрямів прояву, виходячи з мотивів та потреб прийняття рішень.

Виклад основного матеріалу. Байдужість — це характерний психолого-емоційний стан, коли людина проявляє відсутність інтересу, емоційного відгуку чи зацікавленості у власному відношенні до певної ситуації, події, або іншої людини (груп людей) у суспільному просторі. Прийнято, що цей стан може обумовлюватись достатньо різними причинами, зокрема, втомленість, розчарування, втрата інтересу, або просто суб'єктивного бажання уникнути емоційного сплеску (впливу).

Зазначимо, що людина із своєю внутрішньо-енергетичною інтуїцією у багатьох випадках може передбачати як події, так і наслідки свого відчепного аспекту чи й власної бездіяльності, але часто не прагне брати на себе відповідальність, тобто не робить необхідних зусиль, щоб змінити ситуацію, перебуваючи в стані гіпнотичного сну перед нею та ще більш її ускладнюючи. Коректний аналіз обставин та прийняття рішення характеризує особу як таку, що не піддається спокусі ігнорування зовнішнього впливу, властиво опираючись на власне розуміння, опановування й контролювання обставин.

Зокрема, проживаючи у суспільному просторі часто вчасно розумієм, але не приймаємо конкретного рішення, що пов'язане з різними обмежувальними чи ресурсними причинами: брак інформації, фінансів, сировини, матеріалів тощо.

Загалом, фундаментальна сутність байдужості полягає у відсутності мотиву активної участі або відповідної реакції на події чи реальну взаємодію з іншими сторонами. Означене може проявлятись через відсутність емоційних виявів, тобто характерному не виявленні певного інтересу чи взаємодії. Фактично, прояви байдужості можуть бути достатньо відмінними, включаючи як відсутність емоційних ознак, пасивність, відсутність реакції на зовнішні подразники, так і характерну відсутність бажання взаємодіяти або приймати участь у спільних роботах (заходах).

Виходячи з наведеного, можливо стверджувати, що *явище правової байдужості* пов'язується з відсутністю будь-якого інтересу, уваги або відповідальності щодо врахування наявних правових положень чи норм у конкретному контексті діяльності людини (людей) в суспільному просторі, обумовлюючи тим ігнорування традиційними загальнолюдськими цінностями, зниження ефективності механізму формування і функціонування державотворення та обмежуючи прояв мотивної стабільності людських (чи колективних) взаємовідносин (табл. 1).

Зазначимо також, що байдужість може проявлятись і у неживій природі, однак там вона характеризується, насамперед, відсутністю зміни стану досліджуваного тіла від зовнішніх подразнень (впливів), зокрема, температури, тиску, радіації тощо. Найбільш доступно означене синтезується та пояснюється у сфері машин, де поява нехарактерного шуму може свідчити за певну проблемність роботи та наближення поломки якогось вузла чи механізму. Тобто: у неживій природі байдужість (як протидія впливу) не призводить до динамічного руйнування чи фазових змін конкретної системи. Лише накопичення дієвих подразників може обумовити зміну стану байдужості, зокрема, циклічний згин досліджуваного зразка (у матеріалознавстві чи механіці деформівного твердого тіла) може призвести до появи мікротріщин, які агрегуючись та поширюючись призведуть до появи магістральної тріщини, а з нею й руйнування даного зразка. Практично в природньо-технічних об'єктах, байдужість перекликається з відповідним розрахунком критичних коефіцієнтів напруженості матеріалу чи характерною циклічністю його повернення до початкового стану.

Тварини також можуть відчувати й демонструвати свою байдужість, якщо це не стосується або не відповідає їх прямим природнім інстинктам (хоча вони й мають розвинутий чуттєвий зв'язок із відчутно-проблемними природніми процесами: землетруси, виверження вулканів, цунамі тощо).

Байдужість в економіці ґрунтується на положеннях теорії споживання й можливостях надання переваги окремому товару (тобто криві байдужості й точки байдужості в контексті поєднання факторів виробництва на підприємстві та обсягів

Таблиця 1

Сутнісно-базове наповнення та прояв явища правової байдужості в процесній діяльності людини у суспільному просторі

Базові правові аспекти байдужості	Сутнісне наповнення	Характерний прояв
Відсутність знань про закони й права	Незнання чинних законів та відповідних правових положень	Нерозуміння власних прав та обов'язків, можливість порушення закону через незнання його вимог щодо ситуації
Недбалість щодо дотримання й виконання правових норм	Відсутність бажання дотримуватись або реальної мотивації виконувати правові норми у своїй діяльності	Ігнорування або самовільне порушення законодавчих положень, норм, правил, тобто свідоме ухилення від власних обов'язків, які можуть системно впливати на ефективність результату
Байдужість до дотримання правопорядку	Відсутність інтересу до збереження правопорядку й стабільності, які забезпечуються та регулюються наявними правовими нормами	Ігнорування правничих норм чи загальноприйнятих правил без відчуття характерної особистої відповідальності, тобто загальна байдужість до прояву негативних ситуативних наслідків для суспільства загалом чи інших осіб
Власне дистанціювання, ігнорування та неучасть у правовому процесі	Відсутність бажання брати участь у правовому процесі або вирішенні конфліктних ситуацій відповідно до чинного законодавства	Відмова від власної участі у судових процесах, відсутність інтересу до врегулювання конфліктних ситуацій шляхом проведення правового аналізу й цілеспрямованого застосування законних засобів.

Джерело: сформовано авторами

випущеної продукції, за якого збільшення одного з факторів призводить до зростання витрат, що дорівнюють приросту доходу).

На відміну від наведеного, у соціальному просторі прояв явища правової байдужості призводить до реальних трансформацій вже загальнолюдських цінностей на різних рівнях функціонування суспільних взаємовідносин.

Гіпотеза: прояв явища правової байдужості у суспільному просторі володіє накопичувальним ефектом у динаміці, порівняно із людським співпереживанням чи відповідальністю один за одного та які можуть поступово трансформуватись у дане явище за часово-тривалого проміжку чи розгляду територіально віддаленого об'єкта спостереження.

Можливо також підкреслити, що загальною рисою явища правової байдужості (ЯПБ) стає відсутність відповідальності в особі щодо її реального бажання діяти в межах законодавчого поля. Виходячи з наведеного, правова байдужість може впливати на правопорядок, справедливість і рівень взаємодії між людьми у суспільному просторі. Правовими прикладами цього можуть бути конфліктні ситуації чисто як побутового характеру (зокрема, врахування черговості біля пішохідних переходів на автомобільних шляхах, суперечках у магазинах й базарах, не звертання уваги на домашнє насильство), так і вищого рівня (зокрема, міжкордонних блокуваннях й потрясіннях).

Водночас, більш значущим рівнем явища правової байдужості порівняно з її рівнем конкретної особи проходить за її зниження в державотворчому патріотизмі нації (ДТПН). Підкреслимо також, що державотворчий патріотизм нації (*state-creative*

patriotism of nation) — це все, що народ загалом та кожен громадянин зокрема роблять в інтересах творення незалежної, суверенної, цивілізованої держави. За своєю природою означений патріотизм можливо оцінювати на основі використання двох підходів: якісного та кількісного (податкового) [1, с. 30–33; 2, с. 8–9].

Доцільно зазначити, що правова байдужість у ДТПН може мати характерні прояви, які вказують на відсутність уваги, інтересу або відповідальності національної спільноти щодо дотримання чи врахування правових аспектів, зокрема:

- ігнорування або порушення конституційних основ, то в цьому аспекті цей прояв полягає у нецікавості або неповазі до базових положень конституції, яка визначає основні принципи й цінності національної держави;
- байдужість до прав людини та громадянських свобод, за неї постає відсутність реакції на порушення прав людини, нецікавість щодо забезпечення пріоритетності захисту громадянських свобод й прав;
- невідповідальність перед законом, постає у відсутності відповідальності перед законом, ігнорування його вимог й обхід чинних правових норм;
- байдужість до участі у державотворчих процесах, проходить через не відчуття необхідності або байдужість до участі в політичному житті, вираження своєї волі за проведення виборів та інших громадянських діях;
- ігнорування або неповага до інститутів правосуддя, полягає у певній відсутності поваги до судової системи, відсутності довіри до правосуддя і рішень судових органів;

- небажання дотримуватися законів і норм, у цьому аспекті байдужість до пріоритету того, щоб жити відповідно до закону та дотримуватись правових положень й норм.

Означенні прояви явища правової байдужості в системі зниження рівня ДТПН об'єктивно впливатимуть на стабільність, розвиток і єдність нації, оскільки вони свідчать про характерну відсутність уваги та обмеженого залучення громадян до реалізації правових процесів й норм. На відміну від цього, заходи щодо подолання загрози правової байдужості через активізацію ДТПН можуть цілеспрямовано включати освіту, інформаційні кампанії та зміцнення правової культури в суспільному просторі.

Інструментарний апарат щодо оцінювання прояву явища правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації. Зазначимо, що інтегральна оцінка рівня прояву явища правової байдужості у системі ДТПН може включати низку критеріїв й методів, зокрема:

- аналіз загальної правової обізнаності населення, проходить через проведення системних опитувань і досліджень, щоб визначити рівень знань громадян про конституційні принципи, основні закони й права людини;
- спостереження за участю у громадянських процесах, забезпечується визначенням рівня участі громадян у виборчих процесах, публічних обговореннях, громадянських об'єднаннях тощо;
- аналіз відношення до правосуддя, проходить через оцінку довіри населення до судової системи, визначення частоти порушень закону та ставлення громадян до рішень суду;
- вивчення рівня дотримання законів, забезпечується аналізом ступеня виконання громадянами правових норм, виявлення фактів порушення законів та вивчення причин цього;
- оцінка участі у громадянському вихованні, обумовлюється аналізом програм громадянського виховання в освітніх закладах і рівня усвідомлення національних цінностей та правових принципів;
- моніторинг медіа та громадської думки, проходить через спостереження за тоном і спрямованістю медіа, виявлення наявності або відсутності обґрунтувань й обговорень правових питань у громадській думці;
- оцінка участі у громадянському житті, забезпечується аналізом рівня активності громадян у громадських ініціативах, благодійної діяльності, громадських об'єднаннях тощо.

Властиво наведенні оцінювальні методи доцільно комбінувати для отримання комплексної картини рівня прояву правової байдужості в ДТПН (табл. 2–3).

Об'єктивно, що динаміку зміни інтегрального показника прояву ЯПБ з позиції державотворчого патріотизму нації аналізують через його відпо-

відне порівняння у базовому та досліджуваному періодах (тобто).

Окрім того, принципово важливо також враховувати динамічний контекст, історичні та культурні особливості формування суспільного простору при цілеспрямованій оцінці означеного аспекту права у державотворчих процесах чи специфічних напрямках його прояву.

Доцільно також підкреслити, що цілеспрямована увага до явища правої байдужості, окрім чисто оціночно-раціональних і душевно-правових аспектів, має й прагматичну сторону, тобто конкретний фінансовий вимір у контексті його особливого зв'язку із рівнем тіньової економіки. Так, зміна лише на 1% рівня тіньової економіки світу через цілеспрямоване обмеження й уникнення прояву ЯПБ у суспільному просторі додатково дозволить отримати до сотні млрд. доларів додаткових податкових надходжень у бюджеті держав (зокрема, за експертними даними Світового банку глобальна тінізація економіки оцінюється в 8–10 трлн. дол. США щорічно). Частину цих фінансових ресурсів можливо буде використати на конкретні заходи щодо подальшого зниження рівня тіньової економіки, тобто активізувати процес боротьби з корупцією (властиво, корупція ще більш загрозлива навіть порівняно з тіньовою економікою, оскільки вона підриває духовні підвалини життєіснування суспільного простору), а з тим уникаючи її агрегування в явищі правової байдужості. Такий фундаментальний механізм (аналогічно, як підвищення попиту через зростання купівельної спроможності населення, обумовлює поштовх економіки до продукування товарів й послуг) дозволить людям ефективніше розуміти свої конституційні права, не оминаючи й безпосередніх обов'язків громадянина щодо сплати податків, формуючи через них власну державу.

Філософія і явище правової байдужості. Доцільно підкреслити, що розгляд прояву явища правової байдужості в філософських концепціях з позиції державотворчого патріотизму нації органічно включає в себе системний аналіз філософських поглядів про сутність громадянського захоплення та патріотичної відданості державі через призму правового підґрунтя у конкретних періодах становлення й розвитку державності. Виходячи з означеного в табл. 4 наведено загальну сутність прояву та базові підходи до оцінювання цього явища в філософських концепціях.

Окрім того, зазначимо, що оцінювання прояву ЯПБ в філософських концепціях з позиції ДТПН вимагає цілеспрямованого аналізу як самих концепцій, так і їхнього впливу на формування громадянської позиції в контексті дотримання громадянами правових норм у динаміці становлення й розвитку державотворення.

Релігія і явище правової байдужості. Загалом релігія — це багатоаспектна система вірувань

Таблиця 2

Інструментарний апарат щодо оцінки прояву явища правової байдужості

Назва показника	Формула для оцінювання	Змістове наповнення
Індекс правової байдужості (Legal Indifference Index)	$I_{ПБ} = \frac{K_{ПН}}{ЗК_{П}} \times 100,$ де $K_{ПН}$ — кількість порушень правових норм; $ЗК_{П}$ — загальна кількість порушень	Оцінюється відсоток порушень норм у відношенні до загальної кількості порушень
Індекс усвідомленого дотримання норм (Index of conscious compliance with norms)	$I_{УДН} = \frac{K_{ЛСДН}}{ЗК_{Н}} \times 100,$ де $K_{ЛСДН}$ — кількість людей, що усвідомлено дотримуються норм; $ЗК_{Н}$ — загальна кількість населення	Оцінюється відсоток людей, які усвідомлено дотримуються правових норм
Показник відповідності законодавства (Indicator of compliance with legislation)	$П_{ВЗ} = \frac{K_{ПЗ}}{ЗК_{ДПЗ}} \times 100,$ де $K_{ПЗ}$ — кількість порушень законів; $ЗК_{ДПЗ}$ — загальна кількість дій, що підпадають під законодавство	Оцінюється відсоток випадків, коли дії людей або організацій суперечать законодавству
Індекс довіри до правосуддя (Index of trust in justice)	$I_{ДПС} = \frac{K_{ЛВСС}}{ЗК_{Н}} \times 100,$ де $K_{ЛВСС}$ — кількість людей, які вірять у справедливість суду; $ЗК_{Н}$ — загальна кількість населення	Оцінюється рівень довіри громадян до судової системи
Показник ефективності правозастосування (Law enforcement effectiveness indicator)	$П_{ЕПЗ} = \frac{K_{ВС}}{ЗК_{КС}} \times 100,$ де $K_{ВС}$ — кількість вирішених справ; $ЗК_{КС}$ — загальна кількість справ	Через показник вказується на ефективність правозастосування в системі
Інтегральний показник прояву явища правової байдужості (An integral indicator of the phenomenon of legal indifference)	$I_{ПЯПБ} = \sum_{i=1}^5 (I_{ПБ} + I_{СПН} + П_{ВЗ} + I_{ДПС} + П_{ЕПЗ}).$	Просторовий показник, який дозволяє не лише оцінити сумарне значення ЯПБ, а й врахувати зміни в окремих його складових

Джерело: сформовано і запропоновано авторами

із своїми стійкими цінностями й поведінковим світоглядом через безсумнівне мотиваційно-контролююче поклоніння віддаленому з орієнтованістю на узагальнене відображення людської духовності. Виходячи з фундаментальності логіки духовного наголосу «Будьте уважними», прояв явища правової байдужості у суспільному просторі в контексті релігії з позиції ДТПН і можливості його оцінювання володіють характерною специфікою (табл. 5).

Загалом, комплексне розв'язання проблеми правової байдужості у релігії обумовлює та вимагає збалансованого підходу, який враховує як релігійні переконання громадян, так і прагне до забезпечення відповідної гармонії між релігійними свободами та державними інтересами. Врахування релігійних поглядів населення та потреб держави через уникнення активізаційних наслідків явища

правової байдужості особливо посилюється в умовах жорстких трансформаційних змін (зокрема, війни).

Історія і явище правової байдужості. В історії прояв явища правової байдужості в суспільному просторі та відповідне оцінювання об'єктивно відіграють достатньо вагому роль як у формуванні, так і утвердженні ДТПН. Властиво правова байдужість може виявлятися в різних аспектах історії, а її оцінка має на меті визначити вплив цього явища на правову систему, державні інституції та суспільство загалом. Зокрема, в табл. 6 наведено деякі характерні аспекти та приклади щодо означеного історичного процесу.

Оцінка ЯПБ в історії з позиції ДТПН дозволяє виявити характерні тенденції, які можуть принципово впливати на державотворення і становлення патріотичності нації, а також визначити певні пробіли законодавчого поля минулого й необхідні

Таблиця 3

**Інструментарний апарат щодо оцінки прояву явища правової байдужості
з позиції державотворчого патріотизму нації**

Назва показника	Формула для оцінювання	Змістове наповнення
Індекс дотримання законів (Law enforcement index)	$I_{ДЗ} = \frac{K_{ГДЗ}}{ЗК_H} \times 100,$ де $K_{ГДЗ}$ — кількість громадян, що дотримуються законів; $ЗК_H$ — загальна кількість населення	Оцінюється відсоток громадян, які дотримуються законів держави
Індекс державо-творчого патріотизму нації (Index of state-creative patriotism of nation)	$I_{ДТПН} = \frac{K_{ГППДЗ}}{ЗК_H} \times 100,$ де $K_{ГППДЗ}$ — кількість громадян, що проявляють патріотизм шляхом дотримання законів; $ЗК_H$ — загальна кількість населення	Оцінюється рівень патріотизму, через підтримку та дотримання законів громадянами
Індекс правової свідомості та патріотизму (Index of legal consciousness and patriotism)	$I_{ПСП} = \frac{K_{ГПСП}}{ЗК_H} \times 100,$ де $K_{ГПСП}$ — кількість громадян, що проявляють розуміння правових норм й патріотизму; $ЗК_H$ — загальна кількість населення	Враховується як свідоме дотримання законів, так і патріотичності громадян
Показник державної лояльності (Indicator of state loyalty)	$I_{ДЛ} = \frac{K_{ГВЗДД}}{ЗК_H} \times 100,$ де $K_{ГВЗДД}$ — кількість громадян, що визнають законність дій держави; $ЗК_H$ — загальна кількість населення	Оцінюється рівень підтримки дій та рішень держави серед населення
Індекс патріотичної активності в правозахисті (Index of patriotic activity in human rights protection)	$I_{ПАП} = \frac{K_{ГОІ}}{ЗК_{ГО}} \times 100,$ де $K_{ГОІ}$ — кількість громадських організацій чи ініціатив, спрямованих на захист громадян й держави; $ЗК_{ГО}$ — загальна кількість громадських організацій чи ініціатив	Визначається активність громадських структур у захисті прав та інтересів нації
Інтегральний показник прояву явища правової байдужості з позиції державотворчого патріотизму нації (An integral indicator of the manifestation of the phenomenon of legal indifference from the standpoint of state-creative patriotism of nation)	$I_{ПЯДТПН} = \sum_{i=1}^5 (I_{ДЗ} + I_{ДТПН} + I_{ПСП} + I_{ДЛ} + I_{ПАП}).$	Просторовий показник, який дозволяє не лише оцінити сумарне значення ЯПБ з позиції ДТПН, а й врахувати зміни в окремих його складових

Джерело: сформовано і запропоновано авторами

заходи для усунення негативних явищ у правовому просторі теперішнього періоду.

Психологія і явище правової байдужості. Прояви явища правової байдужості у суспільному просторі доцільно розглядати і через призму інструментарного апарату психології, оскільки людське мислення, становлення особистості, її поведінка в розвитку чи деградації відчутно залежать від зовнішнього сприйняття, яке нівелюється байдужістю до її інтересів і прагнень, наносячи психологічний стрес. Оцінювання цього явища вже в контексті ДТПН передбачає врахування особливостей поведінки людських спільнот (людей) у становлен-

ні та розвитку держави. Виходячи з означеного, проявами ЯПБ у психології на рівні спільноти чи окремої особи можна управляти (табл. 7).

Практично, взаємодія між психологією, правовою байдужістю та державотворчим патріотизмом може слугувати основою для розроблення стратегіологічного тренду, спрямованого на залучення громадян до активно-свідомої участі в формуванні психологічних орієнтирів уникнення процесу байдужості при міжособистісній діловій комунікації (зокрема, з урахуванням психологічного стану партнерів), нарощування правової культури та розвитку держави. Властиво, розуміння психологіч-

Таблиця 4

Напрями та сутнісне наповнення та особливості оцінювання явища правової байдужості в філософських концепціях у контексті державотворчого патріотизму нації

Напрями	Сутнісне наповнення	Оцінювання
<i>Обов'язок та відповідальність</i>	Філософські концепції, які базуються на державотворчому патріотизмі нації, переконливо наголошують на обов'язку та відповідальності громадян перед власною державою та її правовими нормами.	Систематизація й аналіз рівня внутрішньої мотивації громадян належно виконувати свої конституційні обов'язки та особливостей відчуття власної відповідальності перед функціонуючим правовим порядком з його правовим забезпеченням.
<i>Правова культура й громадянська освіта</i>	Філософські концепції виділяють і цілеспрямовано висвітлюють важливість правової культури й громадянської освіти в формуванні активної громадянської позиції.	Систематичний моніторинг рівня правової обізнаності у різних сегментах функціонування держави та участі громадян у конкретних громадських освітніх проєктах й програмах.
<i>Інтеграція в громадянське суспільство</i>	Філософські концепції підкреслюють роль і значення інтеграції громадян у громадянське суспільство через безпосередню участь у правових процесах та громадянських ініціативах.	Цілеспрямоване спостереження за рівнем участі громадян у громадських організаціях, проєктних заходах та інших формах проявлення громадянської активності.
<i>Етичні й моральні принципи</i>	В окремих філософських концепціях може бути наголошено на пріоритетності етичних й моральних принципів у формуванні правової свідомості громадян.	Системний аналіз відповідності поведінки громадян етичним й моральним нормам, які аргументуються та підкреслюються філософськими концепціями.
<i>Взаємодія з правосуддям</i>	Виділення та визначення ролі громадян у взаємодії з правосуддям і їхня реальна участь у формуванні справедливого правового середовища.	Порівняльний аналіз рівня довіри громадян до системи правосуддя і їхньої безпосередньої готовності приймати активну участь у правових процесах.
<i>Динаміка історичного розвитку</i>	Виділення та розгляд впливу історичного контексту на формування правової свідомості й громадянської активності на етапах розвитку державності.	Цілеспрямоване спостереження за процесними тенденціями щодо фактичного сприйняття громадянами ролі правового порядку протягом різних історичних періодів.

Джерело: сформовано авторами

них індивідуальних особливостей дозволяє вносити раціональні зміни в поведінку індивідуума, його емоційний стан та розвивати здібності (зокрема, через аутотренінг, медитацію, нейролінгвістичне програмування), а значить формувати громадян з небайдужим мисленням і прагненням до позитивних змін у різних сферах державотворення. Загальне зміцнення патріотичних почуттів людей нейтралізує правову байдужість та об'єктивно сприяє формуванню їх відповідального ставлення до правових норм, оскільки патріотизм передбачає любов і відданість своїй державі.

Соціологія і явище правової байдужості. Прояви явища правової байдужості у суспільному просторі доцільно розглядати і в контексті розвитку соціологічної перспективи, зокрема, за оцінки динаміки зміни інтересу громадян до правових питань. Окрім того, об'єднавча позиція ДТПН щодо свідомої участі громадян у творенні власної держави активізує сприйняття і безпосередню участь громадян у правовому житті на різних рівнях функціонування держави. Означене в контексті ЯПБ та соціології наведено в табл. 8.

Загалом, виділена масштабна взаємодія між правовою байдужістю, соціологією та державотворчим патріотизмом органічно визначає фундаментальний зміст соціально-політичного розвитку держави чи її регіонів у суспільному просторі, обумовлюючи тим сучасну потребу в становленні і застосуванні комплексних стратегій та системних заходів у контексті активізації засад функціонування суспільних відносин щодо безпосередньої участі громадян в процесному правовому житті нації. Соціологія дає узагальнену відповідь на зміну пріоритетів у суспільних відносинах (зокрема, ціннісних орієнтирів спільноти) через прояв явища публічної байдужості, дозволяючи приймати вчасні ефективні рішення, коли ситуація в соціальній сфері ще не вийшла за контрольовані межі.

Також наголосимо, що вище наведені варіанти специфічних напрямів прояву явища правової байдужості не є кінцевими, однак вони наочно показують його багатогранність та потребу в прийнятті зважених рішень у конкретних ситуаціях. Кожен з напрямів має характерні спільності й відмінності, демонструючи власні ознаки, виходячи

Таблиця 5

**Прояв явища правової байдужості у суспільному просторі в релігії з позиції
державотворчого патріотизму нації та його оцінювання**

Чинники	Прояв	Оцінювання
<i>Правова байдужість у релігійних практиках</i>	Наявна практика можливості, що окремі релігійні спільноти або індивіди можуть проявляти байдужість до виконання чи дотримання державних законів щодо їх обов'язків через вплив релігійних норм або відповідних переконань.	Властиво правова байдужість у цьому контексті практик обумовлює, а значить й призводить до недотримання певних правових норм поведінки та взаємовідносин через власні переконання в їхній неправомірності чи невідповідності усталеним релігійним положенням.
<i>Оцінювання впливу на державотворчий патріотизм нації</i>	За своєю сутністю, державотворчий патріотизм нації передбачає активну громадянську позицію та належну взаємодію з державною системою.	Якщо частина суспільства виявляє правову байдужість через свої релігійні переконання, то це може викликати додаткові напруження у відносинах між релігійними громадами та державною владою.
<i>Потенційне вирішення конфліктів</i>	Важливо на всіх рівнях відшукувати оптимальний компроміс та спільне узгодження позицій між державою й релігійними спільнотами.	Уважність до позицій сторін, відкритий діалог та взаєморозуміння сприяють вчасному вирішенню конфліктних ситуацій та забезпеченню взаємодії на користь становлення й розвитку державотворчого патріотизму нації.
<i>Освіта й інформаційна діяльність</i>	Нарощування освітнього рівня й інформованості суспільства дозволяє уникати практики активізації правової байдужості у релігійних громадах.	Цілеспрямоване поширення інформації щодо важливості дотримання законів для забезпечення стабільності та благополуччя нації сприяє усвідомленню громадянами їхнього власного внеску у процес державотворення.

Джерело: сформовано авторами

Таблиця 6

**Чинники та оцінювання явища правової байдужості у суспільному просторі в історії
з позиції державотворчого патріотизму нації**

Чинники	Прояв	Оцінка
<i>Порушення прав людини й громадянських свобод</i>	Масові порушення прав людини, дискримінація, обмеження громадянських свобод на різних історичних етапах.	Оцінка деталізує та включає аналіз історичних подій, що свідчать про конкретні порушення прав й свобод, та відповідної реакції державних інституцій чи суспільства на ці явища. Доцільно розглядати правові документи й акти та враховувати специфіку їх дотримання в історичному контексті.
<i>Неправомірні зміни у владі</i>	Заворушення, державний переворот, порушення функціонування конституційного ладу.	Визначення реальних обставин, що обумовили заворушення і до неправомірних змін у владі, та системний аналіз проблемних наслідків для державної стабільності і правової системи у певному періоді.
<i>Воєнні конфлікти й правова безпека</i>	Порушення міжнародного гуманітарного права, військові злочини.	Аналіз правових аспектів участі держави у воєнних конфліктах, дослідження правової відповідальності за воєнні злочини та врахування їх впливу на державотворчий процес у певному історичному періоді.
<i>Недостатність правового регулювання важливих аспектів суспільства</i>	Відсутність чітких норм та законів у сферах, які визначають соціально-економічний розвиток, забезпечують права національних меншин, екологічну безпеку території й виробництва тощо	Вивчення визначальних періодів історії для виділення й визначення проблем й трендів, які повставали перед державою та систематизація конкретних джерел й недоліків у законодавчому наповненні можливостей щодо правового регулювання тих чи інших аспектів розвитку суспільства у певному історичному періоді.

Джерело: сформовано авторами

Таблиця 7

**Чинники та особливості прояву й протидії явищу правової байдужості у психології
в контексті державотворчого патріотизму нації**

Чинники	Прояв
<i>Психологічні аспекти правової байдужості</i>	<i>Байдужість як захисна реакція:</i> У психології байдужість може бути сприйнята як захисна реакція на невпевненість чи відчуття безпомічності стосовно складних правових процесів. Індивід може уникати взаємодії з правовими питаннями, спираючись на реакційний механізм захисту.
	<i>Психологічні бар'єри:</i> Низький рівень освіченості, відсутність довіри до системи правосуддя, апатія чи безпорадність служать реальними психологічними бар'єрами, які коагулюючись сприяють виникненню правової байдужості.
<i>Взаємодія з державотворчим патріотизмом нації</i>	<i>Формування патріотичних цінностей:</i> Державотворчий патріотизм прагне формувати позитивні національні цінності, які мають стимулювати громадян до активної участі у житті держави.
	<i>Зміцнення правової свідомості:</i> Патріотизм може слугувати каталізатором для зміцнення правової свідомості, підвищення інтересу до правових аспектів та стимулювання відповідальності перед законом.
<i>Оцінювання та стратегіологія протидії наслідкам</i>	<i>Дослідження психології поведінки:</i> Аналіз динаміки рівня правової байдужості через психологію поведінки людей провадиться на основі моніторингу їх рішень в конкретних випадках, тобто врахування психології виконавців, уникаючи конфліктності інтересів.
	<i>Освітні та інформаційні заходи:</i> Державотворчий патріотизм нації через розуміння психології поведінки впливає на поведінкову позицію громадян, тобто стає сприятливим для впровадження освітніх та інформаційних заходів, спрямованих на підвищення правової свідомості й активізацію громадянських поглядів.
	<i>Участь громадян:</i> Зміна поведінки людей від простих виконавців до активних громадян, які прагнуть впливати на рішення, які стосуються розвитку спільноти, вироблення стійкої громадянської позиції як пріоритету загального, внутрішня згода на лідерство іншого.

Джерело: сформовано авторами

Таблиця 8

**Чинники та особливості прояву й протидії явищу правової байдужості в соціології
в контексті державотворчого патріотизму нації**

Чинники	Прояв
<i>Прояви явища правової байдужості у соціології</i>	<i>Соціально-економічні фактори:</i> Базові ознаки правової байдужості можуть виникати через фінансово-економічні труднощі, внутрішню дисгармонію й соціальну нерівність та певне відчуття віддаленості від справедливості рішень правових інституцій.
	<i>Сприйняття правосуддя:</i> Достатньо негативне сприйняття роботи правосуддя, постійна лавина корупційних скандалів та відчуття безпорадності перед цією системою можуть обумовити відмову від активної участі у багаторівневому правовому житті.
<i>Державотворчий патріотизм нації та вплив на правову свідомість</i>	<i>Формування громадянської ідентичності:</i> Державотворчий патріотизм сприяє виділенню і формуванню громадянської ідентичності та стійко підтримує життєве відчуття прив'язаності, а з тим й обов'язку, до держави.
	<i>Відчуття відповідальності:</i> Стійкі патріотичні цінності можуть стимулювати й зміцнювати відчуття відповідальності перед правовими нормами і підтримувати безпосередню готовність громадян взяти активну участь у правозахисних заходах.
<i>Оцінювання та стратегіологія протидії наслідкам</i>	<i>Соціологічні дослідження:</i> Виділення і дослідження рівня правової байдужості ґрунтується на аналізі публічної думки, соціологічних опитуваннях та моніторингу змін інтересу громадян до конкретних правових питань.
	<i>Стимулювання патріотичних цінностей:</i> Розвиток і активна підтримка патріотичних освітніх програм та інформаційних кампаній сприяє формуванню позитивного іміджу та ставлення до правових процесів і публічних інституцій.
	<i>Участь громадян:</i> Активне залучення громадян до ухвалення різносторонніх рішень, справедливих консультацій з громадськістю та відповідне забезпечення доступності правової інформації стимулюють активізацію громадянської участі у територіальному розвитку.

Джерело: сформовано авторами

з позиції державотворчого патріотизму нації та детальної розробки заходів.

Висновки. Явище правової байдужості у суспільному просторі, насамперед, відображає ситуацію, коли наявне пасивне ставлення громадян до свідомого дотримання законів й норм, які регулюють їхнє життя. Означене може бути реальним наслідком достатньо різних факторів, зокрема: недовіра до правосуддя, відчуття безпорадності перед правничою системою, некомпетентність чи неефективність правоохоронних органів, або неналежає відчуття безпеки через проблемність отримання покарання за порушення закону. Саме через загострення прояву явища правової байдужості, розглядаючи проблематику вже з позиції державотворчого патріотизму нації, відбувається зміщення ціннісних пріоритетів, формується загроза для національної єдності, стабільності різнопланових взаємовідносин та й розвитку. Оскільки державотворчий патріотизм нації спрямований в своїй фундаментальній основі на зміцнення державності, законності та громадянської позиції то явище правової байдужості явно стоїть цьому на перешкоді. Властиво тому, державні інституції мають активно провадити політику на зниження й уникнення

прояву даного явища через цілеспрямоване виховання громадянської свідомості та зміцнення правової культури громадян, отримуючи від того й вагомий податковий поступлення в бюджет.

В явищі правової байдужості у суспільному просторі найбільш рельєфно відображається сутнісне наповнення того, що ігнорування очевидного факту (починаючи від рівня окремої особи та завершуючи загальним рівнем людської спільноти) може мати проблемно-жорсткі, а то й катастрофічні наслідки загалом для державотворчого процесу.

Однак, у всіх випадках за явищем правової байдужості у соціальному просторі з позиції державотворчого патріотизму нації приховується фактор мотивного вибору, тобто свідоме прийняття конкретного рішення чи реальний вияв громадянської позиції, а його уникнення чи ігнорування (через особисті, психологічні, ментальні, релігійні перепони чи часово-територіальні відстані) призводить до наслідкового накопичення ризику із синергічним ефектом. Властиво через означене прояв явища правової байдужості у соціальному просторі стає мультидисциплінарним, із специфічними особливостями розгляду, втратами та можливостями уникнення за активізації державотворчого патріотизму нації.

Література

1. Карпінський Б.А. Державотворчий патріотизм нації: податкова домінанта інвестиційного зростання : монографія. Львів : Колір ПРО, 2018. 480 с. (Серія «Держава і стратегіологія»).
2. Карпінський Б.А., Карпінська О.Б. Мотив як управлінська основа державотворчого патріотизму нації з позиції стратегіології розвитку держави. *Бізнес Інформ*. 2023. № 2. С. 6–15. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-2-6-15>.
3. Карпінський Б.А., Карпінська О.Б. Аксиоматика та ознаки генезису життя й державотворення та їх соціо-економічне забезпечення. *Бізнес Інформ*. 2020. № 9. С. 6–19. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-9-6-19>.
4. Карпінський Б.А., Божко С.М. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель : монографія. Львів : Логос, 2005. 256 с.
5. Макаренков О.Л. Правова визначеність добрих чеснот в образі українців як умова їхньої інтеграції до Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 40–48. doi: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.6>.
6. Павко Я. Підлив Каховської ГЕС: перспективи притягнення злочинців до відповідальності. *Голос України*. 18 серпня 2023. URL: <http://www.golos.com.ua/article/372997> (дата звернення: 08.04.2024).
7. Юридична енциклопедія: в 6 томах / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998–2003.
8. Iglesias-Rodriguez P., Triandafyllidou A., Gropas R. After the Financial Crisis: Shifting Legal, Economic and Political Paradigms. London: Palgrave Macmillan, 2016. 365 p.
9. Bird R.C. Law, Strategy, and Competitive Advantage. *Connecticut Law Review*. 2011. Vol. 44:1. P. 61–97. URL: https://opencommons.uconn.edu/law_review/131 (дата звернення: 08.04.2024).
10. Camera L. Education Department Begins Sweeping Rewrite of Title IX Sexual Misconduct Rules. *U.S. News*. 2021. URL: <https://www.usnews.com/news/education-news/articles/2021-06-07/education-department-begins-sweeping-rewrite-of-title-ix-sexual-misconduct-rules> (дата звернення: 09.04.2024).
11. Carroll K. The Deliberate Indifference Standard: A Broken Promise to Protect and Serve the Mentally Ill. *Touro Law Review*. 2021. 37. P. 399–425.
12. Dent G.W. The Role of Lawyers in Strategic Alliances. *Case Western Reserve Law Review*. 2003. URL: https://scholarlycommons.law.case.edu/faculty_publications/249 (дата звернення: 09.04.2024).
13. Fox D., Sims B. The Victimization of Transgender Individuals: Addressing the Needs of a Hidden Population. 2021. 26 p. URL: <https://www.igi-global.com/dictionary/the-victimization-of-transgender-individuals/99785> (дата звернення: 8.04.2024).

14. Giannakis M., Doran D., Mee D., Dubey R. The design and delivery of modular legal services: implications for supply chain strategy. *International Journal of Production Research*. 2018. Vol. 56, Issue 20. P. 6607–6627. doi: <https://doi.org/10.1080/00207543.2018.1449976>.
15. Goodman J. Deliberately Indifferent: Institutional Liability for Further Harassment in Student-on-Student Title IX Cases. *Vanderbilt Law Review*. 2023. 75. P. 1273–1304.
16. Hirschman A.O. Exit, Voice, and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations, and States. Harvard University Press, 1970. 162 p. URL: <https://pages.ucsd.edu/~bslantchev/courses/ps240/05%20Cooperation%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Hirschman%20-%20Exit,%20voice,%20and%20loyalty%20%5BCh%201-5%5D.pdf> (дата звернення: 08.04.2024).
17. Huntington S.P. Political Order in Changing Societies. New Haven and London: Yale University Press, 1968. 488 p. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/bf7d/7528a7d3614f3550ec9ef1b869f7f7d731a1.pdf> (дата звернення: 08.04.2024).
18. Karpinsky B.A., Bozshko S.M. Economic Growth at sustainable development of economy: monografy. Lviv: Prostir-M, 2006. 376 p.
19. Lopucki L.M., Weyrauch W.O. A Theory of Legal Strategy. *Duke Law Journal*. 2020. Vol. 49, No. 6. P. 1405–1486. doi: <https://doi.org/10.2307/1373051>.
20. Masson A., Shariff M.J. Legal Strategies. How Corporations Use Law to Improve Performance. Verlag Berlin Heidelberg. 2009. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-02135-0>.
21. McCoy L. Defining Deliberate Indifference and Institutional Liability Under Title IX. *Marguette Sports Law Review*. 2022. 32. P. 141–142.
22. Park S.K. Legal Strategy Disrupted: Managing Climate Change and Regulatory Transformation. *American Business Law Journal*. 2021. Vol. 58, Issue 4. P. 711–749. doi: <https://doi.org/10.1111/ablj.12194>.
23. Proctor J. Attorney alleges «deliberate indifference» to COVID-19 in NM prisons, threatens legal action. *New Mexico In Depth*. 2020. URL: <https://nminddepth.com/2020/attorney-alleges-deliberate-indifference-to-covid-19-in-nm-prisons-threatens-legal-action/> (дата звернення: 09.04.2024).
24. Taylor B. Professional Judgment or Deliberate Indifference? *University of Illinois Law Review*. 2020. URL: <https://illinoislawreview.org/online/professional-judgment-or-deliberate-indifference/> (дата звернення: 09.04.2024).

References

1. Karpinskyi, B.A. (2018). *Derzhavotvorchyy patriotyzm natsiyi: podatkovya dominanta investytsiynoho zrostan-nya* [State-creative patriotism of nation: tax dominant of investment growth]. L'viv: Kolir PRO (Seriya “Derzhava i stratehiolohiya”) [in Ukrainian].
2. Karpinskyi, B.A., & Karpinska, O.B. (2023). Motyv yak upravlinska osnova derzhavotvorchoho patriotyzmu natsii z pozytsii stratehiolohii rozvytku derzhavy [Motives as a Managerial Basis of the State-Creating Patriotism of the Nation from the Standpoint of the State Development Strategiology]. *Biznes Inform — Business Inform*, 2, 6–15. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-2-6-15> [in Ukrainian].
3. Karpinskyi, B.A., & Karpinska, O.B. (2020). Aksiomatyka ta oznaky henezysu zhyttia y derzhavotvorennia ta yikh sotsio-ekonomichne zabezpechennia. [The Axiomatics and Signs of Both the Life Genesis and the State Formation, Their Socio-Economic Provision]. *Biznes Inform — Business Inform*, 9, 6–19. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-9-6-19> [in Ukrainian].
4. Karpinskyi, B.A., & Bozhko, S.M. (2005). Stalyi rozvytok ekonomiky: uzahalnena model [Sustainable Economic Development: A Generalized Model]. L'viv: Lohos [in Ukrainian].
5. Makarenkov, O.L. (2023). Pravova vyznachenist dobrykh chesnot v obrazi ukraintsiiv yak umova yikhnoi in-tehratsii do Yevropeiskoho Soiuzu [Legal determination of good virtues in the image of Ukrainians as a condition for their integration into the European Union]. *Pravo i suspilstvo — Law and society*, 3, 40–48. doi: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.6> [in Ukrainian].
6. Pavko, Ya. (2023). Pidryv Kakhovskoi HES: perspektyvy prytiakhennia zlochyntsiiv do vidpovidalnosti [Undermining the Kakhovskaya HPP: prospects for bringing criminals to justice]. *Holos Ukrainy — Voice of Ukraine*. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/372997> [in Ukrainian].
7. Yurydychna entsyklopediia: v 6 tomakh [Legal encyclopedia: in 6 volumes]. (1998–2003). Yu.S. Shemshuchenko (rep. ed.) and others. K.: “Ukrainian Encyclopedia” named after M.P. Bazhana [in Ukrainian].
8. Iglesias-Rodriguez, P., Triandafyllidou, A., & Gropas, R. (2016). After the Financial Crisis: Shifting Legal, Economic and Political Paradigms. London: Palgrave Macmillan.
9. Bird, R.C. (2011). Law, Strategy, and Competitive Advantage. *Connecticut Law Review*, 44:1. 61–97. Retrieved from https://opencommons.uconn.edu/law_review/131.
10. Camera, L. (2021). Education Department Begins Sweeping Rewrite of Title IX Sexual Misconduct Rules. *U.S. News*. Retrieved from <https://www.usnews.com/news/education-news/articles/2021-06-07/education-department-begins-sweeping-rewrite-of-title-ix-sexual-misconduct-rules>.

11. Carroll, K. (2021). The Deliberate Indifference Standard: A Broken Promise to Protect and Serve the Mentally Ill. *Touro Law Review*, 37, 399–425.
12. Dent, G. W. (2003). The Role of Lawyers in Strategic Alliances. *Case Western Reserve Law Review*. Retrieved from https://scholarlycommons.law.case.edu/faculty_publications/249.
13. Fox, D., & Sims, B. (2021). The Victimization of Transgender Individuals: Addressing the Needs of a Hidden Population. Retrieved from <https://www.igi-global.com/dictionary/the-victimization-of-transgender-individuals/99785>.
14. Giannakis, M., Doran, D., Mee, D., & Dubey, R. (2018). The design and delivery of modular legal services: implications for supply chain strategy. *International Journal of Production Research*, 56(20), 6607–6627. doi: <https://doi.org/10.1080/00207543.2018.1449976>.
15. Goodman, J. (2023). Deliberately Indifferent: Institutional Liability for Further Harassment in Student-on-Student Title IX Cases. *Vanderbilt Law Review*, 75, 1273–1304.
16. Hirschman, A. O. (1970). Exit, Voice, and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations, and States. Harvard University Press. Retrieved from <https://pages.ucsd.edu/~bslantchev/courses/ps240/05%20Cooperation%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Hirschman%20-%20Exit,%20voice,%20and%20loyalty%20%5BCh%201-5%5D.pdf>.
17. Huntington, S. P. (1968). Political Order in Changing Societies. New Haven and London: Yale University Press. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/bf7d/7528a7d3614f3550ec9ef1b869f7f7d731a1.pdf>.
18. Karpinsky, B. A., & Bozshko, S. M. (2006). Economic Growth at sustainable development of economy: monografy. Lviv: Prostir- M.
19. Masson, A., & Shariff, M. J. (2009). Legal Strategies. How Corporations Use Law to Improve Performance. *Verlag Berlin Heidelberg*. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-02135-0>.
20. Lopucki, L. M., & Weyrauch, W. O. (2020). A Theory of Legal Strategy. *Duke Law Journal*, 49(6), 1405–1486. doi: <https://doi.org/10.2307/1373051>.
21. McCoy, L. (2022). Defining Deliberate Indifference and Institutional Liability Under Title IX. *Marguerite Sports Law Review*, 32, 141–142.
22. Park, S. K. (2021). Legal Strategy Disrupted: Managing Climate Change and Regulatory Transformation. *American Business Law Journal*, 58(4), 711–749. doi: <https://doi.org/10.1111/ablj.12194>.
23. Proctor, J. (2020). Attorney alleges “deliberate indifference” to COVID-19 in NM prisons, threatens legal action. *New Mexico In Depth*. Retrieved from <https://nmindepth.com/2020/attorney-alleges-deliberate-indifference-to-covid-19-in-nm-prisons-threatens-legal-action/>.
24. Taylor, B. (2020). Professional Judgment or Deliberate Indifference? *University of Illinois Law Review*. Retrieved from <https://illinoislawreview.org/online/professional-judgment-or-deliberate-indifference/>.